

ELS ARXIUS DE L'ESCOLA PIA DE CATALUNYA: ORGANITZACIÓ I CONTINGUT (1683-1936)

JOAN FLORENSA

L'estiu de 1936, els arxius de totes les cases escolàpies de Catalunya foren dispersats i en bona part destruïts; els responsables de cada comunitat havien procurat, uns dies abans, dipositar els documents i llibres dels arxius en petits blocs en cases amigues amb la condició, però, que davant de qualsevol perill els destruïssin; desgraciadament, així va haver-se de fer per evitar majors mals. Del que acabada la guerra va poder-se recuperar, una part estava malmesa per la humitat i havia quedat inservible. Com a exemple podem recordar les paraules del cronista d'Igualada: *«Puede decirse que el valioso Archivo, que tenía el Colegio antes de la guerra, ha quedado del todo perdido: las turbas entraron en el cuarto rectoral el día 21 de julio por la tarde y vaciaron por completo el mueble que lo guardaba., echando por la ventana todo su contenido: gran parte de él fue quemado en la Plaza del Colegio. Las escrituras de fundación y libros principales fueron depositados en casas particulares, las cuales por miedo a los registros hicieron desaparecer cuanto guardaban. Con todo han podido ser recuperados cuatro incunables, media docena de libros muy antiguos y curiosos, el libro del Secretario I «Anales de las Escuelas Pías de Igualada» 1732-1789, el II «Libro de Patentes, Obediencias y Resoluciones de la Casa» 1735-1815, el «Libro del Procurador» 1798-1880 y el del «Depositario» 1806-1894; además varias Actas*

de Capítulos Locales y varios Oficios de los Superiores de diversas épocas». ¹ Algunes comunitat no va poder treure l'arxiu de casa abans del 18 de juliol quan els religiosos l'abandonaren; com el de Castellar del Vallès² que va ser requisat i no ha aparegut després; o el de Caldes de Montbui,³ que va ser dipositat a l'Ajuntament per un agutzil quan començava ja l'escorcoll de la casa i que després es recuperà íntegrament (era, però, un arxiu recent, ja que la casa s'havia fundat el 1909).

La destrucció dels arxius escolapis el 1936 no va ser pas la primera pèrdua que sofrien, sinó que anteriorment en moments diferents ja havien patit altres destruccions totals o parcials.

La casa de Puigcerdà⁴ va ser ocupada i malmesa pels francesos el 1793-1795 i posteriorment durant la guerra del francès; durant aquesta última guerra també sofriren destrucció de la casa i dels arxius les comunitats de Balaguer, d'Igualada i de Mataró. L'arxiu de Moià⁵ va ser cremat el 1839 pels carlins quan envaïren la vila, destruïren el nostre col·legi i incendiaren algunes cases en una de les quals precisament s'havia portat l'arxiu per protegir-lo. El 1840, els carlins ens expulsaran de Solsona⁶ amb l'excusa de necessitar l'edifici per a hospital de sang (ja anteriorment -1821-1823- els escolapis s'havien vist obligats a abandonar la ciutat); l'arxiu es va perdre.

No sorprèn, doncs, que no existís una bona organització i classificació dels arxius, si estaven tots mancats de part de la documentació; sabem de rectors que es queixen de la manca de documentació a l'hora de fer algun recurs o contestar certes demandes

1. *Crónica de las Escuelas Pías de Igualada 1934-1949*, p. 29, en APEPC. 07-18 / caixa 5.

2. DURAN I SAMPERE explica, a *Barcelona i la seva història* (Barcelona, Curial, 1975) vol. 3, pp. 622-629, que recollí l'arxiu de la comunitat d'aquest col·legi.

3. J. FLORENSA: *Col·legi Font de les Escoles Pies, Caldes de Montbui, 1909-1984*, (Barcelona 1984), p. 37.

4. Segons *Diccionario Enciclopédico Escolapio* [abreujat *Denes.*], (Madrid 1990) vol. II, p. 687, la casa va ser abandonada pels religiosos en quatre ocasions: 1793-1795 amb la guerra gran, 1812-1814 per la guerra del francès, 1821-1823 durant la guerra entre absolutistes i liberals i 1833-1845 amb la guerra carlista.

5. «Todo el archivo lo arrasó el fuego en 1839... para ponerlo a salvo lo llevaron y depositaron nuestros PP. en casa Duran, calle del Forn, maestro albañil, y pereció por haber sido aquella casa la primera incendiada.» LI. PICANYOL: *Moyá y los Escolapios moyanenses* (Barcelona 1956), p. 20.

6. *Denes.*, vol. I, pp. 783-784.

d'informació. Coneixem el cas del P. Jordi Gurri,⁷ rector de la casa de Moià de 1794-1801 i de 1804-1807, el qual va tenir cura de recollir documentació i cal suposar que va reordenar l'arxiu de la casa.

L'objectiu d'aquest treball és refer el marc general i real dels arxius escolapis fins al 1936; no faré esment ni de legislació ni de normatives particulars perquè seria una altra temàtica que ara no vull analitzar.

Cal distingir en primer lloc entre els arxius de les cases (comunitats i col·legis formaven una sola entitat) i el de la Província o del P. Provincial (aquest va desaparèixer durant l'incendi de la casa de Sant Antoni de Barcelona de la setmana trágica de 1909). Advertim d'entrada que les cases i els seus arxius són anteriors a la Província; la comunitat de Moià es fundà el 1683 i fins seixanta anys després, el 1742, no s'erigiren en Província (com a Viceprovíncia) les cases existents al Principat; a les cases, doncs, s'hi pot trobar documentació més antiga que a l'arxiu de la Província. Els arxius de les cases són els locals, l'altre és el provincial.

ARXIS LOCALS

En els arxius de les cases (o arxius locals) es distingia entre documents i llibres; els primers es guardaven en pliques o lligalls i era l'única documentació que s'inventariava; no existeix cap inventari ni relació de llibres. Comencem, doncs, per les pliques.

Les pliques

A les pliques només s'hi guardaven els documents (no escolars ni acadèmics) generats per la casa; cada arxiu local té una classificació diferent, encara que coincideixin en alguns punts. Tenim dos inventaris del segle XVIII.

El llibre d'inventaris de Mataró començà a redactar-se el 1774 ; en anys posteriors s'hi afegiren noves anotacions. Segons aquests inventaris, l'arxiu estava fornat per nou pliques sense títol; en els

7. J. Poch: *Un documento inédito de los orígenes de las Escuelas Pías en España*. Madrid, 1959; pp. 8-10.

inventaris afegits a l'inicial, de les quatre primeres pliques hi ha la relació detallada dels documents que les formen però de les altres cinc només una descripció genèrica.⁸

El llibre d'inventaris de Balaguer⁹ no porta any, però és de finals del segle XVIII; està format per les vuit pliques següents:

-*plica 1^a: Papeles pertenecientes a la fundación y Colegio* [els documents descrits coincideixen amb els de la 1^a de Mataró];

-*plica 2^a: Compras, Vendas* [sic] *y concordias* [coincideix amb la 2^a de Mataró];

-*plica 3^a: Ápocas*;

-*plica 4^a: Donaciones y Testamentos* [coincideix en part amb la 2^a, 5^a, 6^a, 7^a i 8^a de Mataró];

-*plica 5^a: Censales* [coincideix amb la 2^a de Mataró];

-*plica 6^a: Fundaciones* (de misses) [coincideix en part amb la 5^a, 6^a, 7^a i 8^a de Mataró];

-*plica 7^a: Privilegios y Bulas* [coincideix amb la 3^a de Mataró];

-*plica 8^a: Capítulos Generales, Provinciales y Locales* [coincideix amb la 4^a de Mataró].

Tot i que els dos inventaris són contemporanis i probablement responen a alguna norma del P. Provincial (els arxius eren objecte de visita provincial o general) veiem que no existeix ni un organigrama comú per a tots els arxius locals, ni tan sols uns títols que unifiquessin les pliques.

D'època molt posterior és l'inventari de la casa de Morella,¹⁰ que comprèn documentació del 1885 (hi ha algun document amb data anterior) a 1936. Havia passat un segle, però la mentalitat continuava essent la mateixa, acomodada ara a noves necessitats. Heus aquí l'índex o organigrama d'aquesta casa:

-*A. Oficios del M. R. P. Provincial*;

-*E. Circulares y cartas del M. R. P. Provincial*;

8. L'inventari de 1774 vaig publicar-lo a «*Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*» (Mataró, octubre 1992), n° 44, pp. 38-40; el llibre es conserva a l'ARXIU PROVINCIAL DE L'ESCOLA PIA DE CATALUNYA (abreujat APEPC.) 07-19 / caixa.

9. El llibre d'inventari a APEPC. 07-11 / caixa 15, n° 3.

10. A APEPC. 07-09 / caixa 2, n° 6.

- F. *Circulares de los Rdmos. Vicario General y Prepósito General;*
- G. *Capítulos locales;*
- H. *Capítulos Generales e Interprovinciales;*
- I. *Oficios del Obispado de Tortosa;*
- K. *Casos de Moral y Rúbricas;*
- L. *Obediencias*
- Ll. *Consuetas;*
- M. *Profesiones;*
- N. *Oficios de la Alcaldía de Morella;*
- P. *Contribuciones y Consumos;*
- Q. *Instrucción Pública. Gobierno Civil;*
- S. *Préstamos del Colegio*
- T. *Escrituras y otros documentos.*

Observem que hi falten lletres, la qual cosa sembla indicar que els dissenyadors de l'organigrama pensaren que hi hauria alguns documents que després no varen existir.

En lligalls o pliques soltes d'altres cases i d'anys diversos hi trobem restes de titulars similars; no cal ara fer-ne una relació més àmplia. De la casa de Calella, fundada el 1819, es conserva molta documentació dels seus inicis, però no sabem com devia estar ordenada i l'ordre actual és recent i sense gaire bon criteri arxivístic. El mateix observem en altra documentació d'arxius locals.

Un problema que presentava el sistema emprat era que, quan una plica era massa gruixuda, se n'obria una de nova amb el primer número buit; no es va saber fer una subdivisió amb una segona numeració (per exemple 1.1, 1.2, etc.) o amb lletres (1.a, 1.b, etc.); la qual cosa comportà que la documentació de la plica que seguia la núm. 1, per exemple, calgués anar-la a cercar a la núm. 9; la documentació quedava físicament separada.

Els criteris que sembla que presidien la confecció dels organigrames podríem fixar-los en els punts següents: en els del segle XVIII hi predomina la idea que cal guardar sobretot aquells documents que comporten alguna obligació o se n'ha de donar compte; tenen poc pes en aquell moment els documents procedents dels propis superiors i menys encara els d'origen exterior a l'orde (també s'havia de donar compte de les disposicions dels superiors a les visites canòniques). En el de Morella, en canvi, iniciat ja a finals del segle XIX, la documentació procedent de l'orde ocupa els primers llocs i es classifica pel seu origen i tipologia

(no hi ha, per exemple, els Capítols Provincials perquè mai no s'han publicat les actes i perquè no són legislatius, com el General, i si alguna cosa disposen, necessiten que el P. General ho comuniqui amb una carta circular).

Els llibres

No ens ha arribat cap sèrie completa dels llibres que es portaven a les comunitats; sempre tenim llibres solts.

Els llibres es guardaven a l'arxiu, però no se'n feia relació, ni en els llibres d'inventaris ni per als capítols provincials; això motiva que sigui més complex fer-ne una llista.

Intentem fer-ne una relació; distingim entre els llibres obligatoris a cada casa i altres d'optatius que responen a necessitats específiques d'algunes cases o situacions històriques.

Com a llibres obligatoris per a tothom cal assenyalar en primer lloc els dos que a Moia són anomenats al segle XVII *Resoluciones i Patentes*.¹¹ De Balaguer es conserva un llibre que porta per títol *Libro de las Escuelas Pías de Balaguer, contiene 1º Los Sucessos desde la Fundación, 2º Censales, y rentas. 3º Fundaciones. 4º Possesiones de tierras*; la primera anotació és del 1699 i acaba el 1760; la majoria dels 420 folis estan en blanc; conté una detallada crònica de les incidències ocorregudes durant la guerra de successió; és un llibre d'ús múltiple. No va existir uniformitat en els encapçalaments d'aquests tipus de llibres (igual que en l'encapçalament de les pliques, com hem vist abans); amb el temps han estat coneguts amb els següents noms: *Libro de las cosas notables de la Comunidad* i *Resoluciones y Patentes* o altres;¹² finalment durant la segona meitat del segle XIX es varen conèixer com el llibre de *Crònica*¹³ i el de *Secretari*. No és massa clar

11. «*Archivum Scholarum Piarum*», VIII (Roma 1984) pp. 185-195.

12. Se'n conserven de Mataró: *Libro de cosas notables*, del 1747 al 1826 i *Libro de resoluciones de la comunidad* del 1814 al 1884 (fragmentaris), d'Igualada *Libro de secretario* de 1737 a 1805 i de Balaguer *Libro de secretario* 1813-1913.

13. El Capítol General d'Espanya del 1875 decretà que es presentés als capítols provincials una «crònica» de cada casa des del capítol anterior. *Repertorio de Disposiciones más importantes sancionadas en Capítulos, Congregaciones y Circulares Generales de las Escuelas Pías de España*. Madrid 1898, p. 51, n° 125.

el contingut que correspon a cada un dels llibres perquè hi ha molt poca escrupolositat en el detall, però en general podem dir que en el *Resoluciones* s'hi fan constar els actes propis de la comunitat i en el de *Patentes* s'hi transcriuen documents rebuts o disposicions donades pels superiors. Des del segle passat sí que s'han intentat definir més, però sempre ha regnat una certa confusió: en el de *Secretari* s'hi havia de fer constar tot el que tenia caràcter oficial; i en la *Crònica* aquells esdeveniments que es donaven en la vida de la comunitat i del col·legi; el primer es portava com un diari i la segona es redactava triennalment per presentar en el capítol provincial i s'escriu en articles o temes prèviament assenyalats pels superiors. El P. Joan Casanovas va escriure el 1875, quan era rector de Moià (1872-1875), una magnífica crònica de la casa fent un recorregut des de la fundació. A partir del primer terç del segle xx ja en tenia bastants. La comunitat no revisava ni els llibres de secretari ni els de crònica; només es presentaven als capítols, però sense poder-s'hi afegir ni modificar res.

Uns altres llibres obligatoris per a cada comunitat són els quatre de l'administració econòmica: primer, llibre de l'*Ecònom*, és a dir, de les entrades; segon, llibre del *Procurador* o de les despeses i sortides; tercer, el llibre del *Dipositari*, que consistia en un arqueig de comprovació de caixa (el dipositari era el qui guardava el diner i tenia una de les tres claus de l'arxiu, lloc on es guardava el numerari); i finalment el llibre *Racional de Misses*—o simplement de misses— en què constaven les misses celebrades, les almoines rebudes, les obligacions que s'havien de complir aquell mes i els saldos de misses i de diner. Els quatre llibres es portaven i tancaven mensualment; eren objecte de revisió mensual pel rector i dos religiosos més de la comunitat (els revisors); en les visites generals o provincials també havien de revisar-se. Aquests llibres econòmics es portaven a cada casa i se'n conserven bastants. Com que cada llibre començava en anys diferents, els conservats no coincideixen moltes vegades en un mateix període.

Fins a final del segle XIX no s'empraven llibres, sinó quadernets que al cap d'uns anys es relligaven i formaven un llibre; el de dipositari ocupa mensualment molt poc espai (tres o quatre mesos, una pàgina) i per tant un llibre a vegades omple el període d'una centúria. En conservem de Moià, de Balaguer, de Mataró, d'Igualada, de Sabadell, de Calella, d'Olot, de Caldes de Montbui, etc.

Un altre llibre obligatori i important (objecte de control en les visites canòniques provincials) era el de *Consuetes* (o necrologia oficial

que circulava de casa en casa i el secretari havia de transcriure en aquest llibre). En conservem alguns volums (en cap cas una col·lecció completa) de Moià, Balaguer, Igualada, Mataró, Sabadell i Calella.¹⁴ A partir del 1885 la Vicaria Espanyola publicà, recollides en un sol llibret, totes les necrologies dels difunts de l'any; des d'aquest moment es deixà de portar el llibre manuscrit. Des de l'any 1928 les necrologies es publiquen a la revista oficial de l'orde «*Ephemerides Calasancianae*».

A més d'aquests llibres obligatoris i generals n'hi havia d'altres que eren opcionals d'una època determinada o responien a necessitats concretes i puntuals. N'enumeraré alguns; és probable que altres queden oblidats.

Abans he fet esment del llibre d'*Inventaris*; es portà des de finals del segle XVIII a cada casa; s'hi anotava tot l'existent a cada una de les dependències de la casa i escola: biblioteca, arxiu, església, sagristia, menjador, habitacions, aules, rebost, etc. Aquests llibres havien d'ésser objecte de control a les visites provincials. Els dos llibres que s'han conservat de Balaguer i de Mataró són una interessantíssima font de dades. En ocasió de cada nou capítol provincial s'havia d'actualitzar l'inventari; en les dues cases hi ha annexos amb les noves adquisicions o desaparicions.

En moltes cases es portava el *Llevador de censos*, llibre que no és pas característic dels escolapis.

Per a l'administració econòmica es portaren altres llibres auxiliars com el de *caixa*, el de control de les despeses personals de cada religiós (durant uns anys del segle XIX, s'assignava anualment una quantitat per a despeses de vestuari, correus, etc.; no s'entregava a l'interessat, sinó que l'ecònom ho controlava i en donava compte al religiós),¹⁵ el de sagristia (cobraments i despeses), etc.

En les cases que foren noviciat (Moià, Mataró i Sabadell principalment) es portava el llibre de *Registre de Novicis* i el de *Professions*. El primer era com un fitxer amb la filiació dels joves que entraven fins que professaven o sortien; tenim dades dels novicis des

14. Hem copiat en l'ordinador totes les necrologies i hem imprès un volum, la qual cosa permet una consulta més fluida i còmoda; estem en procés de traduir-les del llatí al català.

15. «El de Balaguer porta per títol *Libro para anotar los gastos que hacen los religiosos* i va del 1826 al 1865.

del 1828 fins al 1936 ininterrompudament: una de les sèries més completes. En el llibre de professions l'interessat hi escrivia «*manu propria*» la fórmula de professió i la signaven l'interessat, el rector de la casa on professava i dos testimonis; no es conserva d'aquests anys cap llibre de les cases de formació; algun de cases on incidentalment es va emetre alguna professió.

Altres llibres que es portaren foren el de despeses de *farmàcia* (algun conté alguna fórmula de medecines); de despeses dels *migpensionistes*, dels *recomanats*, etc.

De la casa de Moià tenim un llibre que porta per títol *Directorium Rectorale*, escrit pel P. Gurri, de qui ja he parlat; aquest llibre recull les dades que un rector ha de deixar al seu successor per a informació. No sabem que n'existís cap més; sembla cosa particular del P. Gurri.¹⁶

Manuscrits

Un Capítol General de 1671¹⁷ decretà que els manuscrits que deixessin els religiosos en morir havien de passar a la biblioteca de la comunitat; aquesta norma, que regularment es complia, va suposar que els manuscrits dels religiosos seguissin un rumb diferent del que seguiren els arxius; per això avui els trobem en altres llocs. Detallem alguns manuscrits concrets.

Un dels manuscrits importants i dels més antics es conserva a la Biblioteca de Catalunya; és el manuscrit nº 248, que porta per títol *Aqui comensen los sentits de la Torreia al us del Pe. Leandro de St. Joseph de la Escola Pia compostos en la vila de Igualada*. El P. Leandre Mulet (Lleida 1685 - Igualada 1747) va passar la major part de la seva vida escolàpia a Igualada i hi donà classe de llatí i de retòrica; el 1742 deixà de donar classes i per tant és la data «*ante quam*» de la redacció del manuscrit; són uns apunts per a la classe.

Un manuscrit que es conserva al nostre arxiu (06-20 / caixa 1, nº 1) prové del col·legi de Puigcerdà i conté el següent: *Método Unifome para las Escuelas Pias* (p. 1-37), *Relación de catorce libros*

16. Una descripció del llibre a «*Catalaunia*» (octubre-novembre 1987), nº 303, pp. 13-14.

17. *Vegeu Constitutiones... Scholarum Piarum*, Barcelona 1793, p. 132, D.

(p. 38-39), *Frases escogidas de varios autores, puestas por orden alfabético* (P. 41-54), *Notas: Magnitud del Globo*, etc. (p. 73-84), *Propositio logica* (p. 85-114) i *Exordio Ciceroniano* (p. 115-123). Com mostra aquesta relació d'encapçalaments, es tracta d'un llibret d'apunts d'un religiós en què anotava tot allò que li interessava i necessitava. Per a nosaltres el més important i transcendent és el *Método Uniforme*, únic text que ens ha arribat.¹⁸ Desconeixem l'autor, tot i que a les cobertes porta els noms del P. Juan-Pau Sadurní (Sant Joan de les Abadesses 1787 - Mataró 1834) i del P. Joan Cura (Navarces 1804? - Moia 1858) que l'utilitzaren, però no crec que cap dels dos l'escrivís.

Un tercer manuscrit, més proper a nosaltres, provinent de la biblioteca de Mataró, és el del P. Jaume Viada (Barcelona 1817 - Mataró 1903) que porta per títol *Asuntos pedagógicos*,¹⁹ conté els reglaments de règim escolar de mitjan segle XIX, moment de la restauració de l'Escola Pia com a institució religiosa; però a més dels reglaments inclou horaris de classe, d'actes de pietat, distribució de matèries, sistemes de qualificacions, programa de primària i de secundària, etc. Els últims manuscrits esmentats es conserven actualment a l'Arxiu Provincial.

No són pas els únics manuscrits dels segles XVIII i XIX que ens han arribat; n'hi ha més i de temes ben variats; aquests, però, són dels més importants pels documents que contenen.

Llibre de control dels alumnes

El P. Rector o el Prefecte assignava els alumnes que ingressaven al col·legi a un mestre; aquest era el que tenia l'obligació d'inscriure l'alumne en el llibre que ell havia de portar i en el qual constaten els alumnes de la seva classe. Era un llibre personal del mestre, no de l'escola, i per això si el mestre canviava d'aula o de col·legi s'emportava el llibre. Aquests llibres arribaren amb els escolapis napolitans; l'any 1716 el P. Antonio de San Medardo es queixava que a Moia s'havien

18. Una descripció del «Mètode uniforme» a C. VILÀ: *Escuelas Pías de Mataró: Su historial pedagógico*. Salamanca 1972, pp. 143 i 412-418; transcripció íntegra del text en pp. 887-900.

19. Text dels reglaments publicats per C. VILÀ *ob. cit.*, pp. 900-910; un comentari dels reglaments a «Catalaunia» (març 1989), n° 317, pp. 16-17.

descuidat de portar aquests controls i recordava l'obligació dels mestres.²⁰

D'aquests llibres de control dels alumnes ens n'han arribat dos exemplars; un va del 1824 al 1841 i pertany al P. Joan Cura (ja esmentat). L'altre comença el 1835 i arriba al 1847 i s'ha atribuït al P. Joaquim Comas (Calella 1813 - 1879).²¹ En el primer hi ha alumnes de Puigcerdà i de Moià i en el segon de Calella i de Mataró.

El contingut dels llibres és el següent: el mestre encapçala la llista amb l'any natural i aula que imparteix; quan entra un alumne nou a l'escola, obre com una fitxa amb les dades personals de filiació (nom, cognoms, lloc i data de naixement, residència dels pares i, si cal, dels representants del noi); quan l'alumne acaba el cicle amb el mestre, aquest anota l'opinió que li ha merescut en coneixements, aprofitament, talent, etc.; en alguns casos, anys després, s'hi anotà l'assoliment de certes notabilitats.

A Moià durant la segona meitat del segle XVIII es porta el control dels alumnes amb llibres per classe i no per professors. Es conserva el de la classe de menors o primera de llatí i porta per títol *Libro de Matrícula de los Menores* que s'inicia pel març de 1756 i s'acaba pel setembre de 1807.²² Llibres similars són els de Balaguer *Libro en que se notan los estudiantes de Gramática* del 1813 al 1893 i el *Libro de Matrícula de los alumnos de segunda enseñanza* de 1846 a 1862; no hi ha la fitxa completa de cada alumne. El fet que tots els llibres d'alumnes per classe que conservem siguin de llatí o de secundària sembla indicar que a les aules de primeres lletres es portava només el llibre de control personal del mestre. Llibres semblants es conserven a Mataró.

Aquest sistema de registre dels alumnes es modificà amb les lleis de l'Estat que obligaren a altres formes de control tant a primària com a secundària a partir de mitjan segle XIX.

Els llibres de control d'alumnes que pertanyien a un mestre tenien

20. ARXIU GENERAL DE L'ESCOLA PIA SAN PANTALEO ROMA, *Reg. Prov.* 62, doc. 8, pp. 55.

21. Un estudi sobre aquest manuscrit a J. FLORENSA: Alumnes de gramàtica i de retòrica dels escolapis de Calella (1835-1847), dins *IX Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*, Barcelona, 1987, pp. 197-205.

22. Descripció i estudi del llibre i de l'alumnat a «*Catalaunia*» (març 1984), nº 266, pp. 1-8.

la mateixa consideració arxivística que els manuscrits i per tant passaven a la biblioteca quan moria el religiós que els havia redactats. Els llibres de l'aula, quan s'acabava el llibre o es modificava el sistema, passaven a l'arxiu de la casa amb els altres llibres d'economia, etc.; sempre es posaven a continuació de l'últim entrat.

El Museu Calassanci

Hem examinat dos tipus de documents que rebien una destinació diferent: pliques i llibres que ingressaven a l'arxiu, i manuscrits, a la biblioteca. Però quedava encara molta altra documentació generada pels col·legis i pels religiosos que no es recollia en cap d'aquests dos centres. La recuperació de la consciència històrica de la pròpia institució crec que es manifestà externament des del 1883 en celebrar-se el segon centenari de la fundació del col·legi de Moià.²³ Calia buscar, recordar i conservar tot allò que expliqués els nostres orígens i recorregut al llarg dels segles.

Amb aquesta idea de recuperació de la memòria col·lectiva, crec que es crearen els Museus; el 1915 se'n començà un a Terrassa (aleshores casa de formació dels estudiants escolapis o júniers),²⁴ encara que abans ja s'havia creat el del Noviciat de Moià.²⁵ L'objectiu dels iniciadors d'aquests museus va ser de reunir tot el que fes referència a l'Escola Pia i al seu Fundador, Josep de Calassanç. Tot hi tenia cabuda: documents, estampes, dibuixos, música, objectes, publicacions, retalls de premsa, manuscrits, premis i distincions rebudes o emeses, etc.

Arxius, biblioteques i museus s'integren així en una mateixa mentalitat de preservar la memòria històrica col·lectiva.

Aquest principi d'integrar les tres entitats en una sola unitat persisteix avui en el que anomenem l'ARXIU PROVINCIAL DE L'ESCOLA PIA DE CATALUNYA ja que està integrat pels arxius provincial, locals i d'institucions nostres, els escrits dels religiosos, la biblioteca escolàpia,

23. J. FLORENSA: Notas para una historia de la historiografía escolapia. En «*Analecta Calasanciana*» (gener-juny 1993), n° 69, pp. 77-93.

24. «*Catalaunia*» (juliol-agost 1995), n° 369, pp. 24-25.

25. «*Boletín San Antón*» (març 1954), n° 15, pp. 15. 1 a la *Crònica de Moià 1912-1952*, en APEPC. 07-20 / caixa 13.

l'hemeroteca i el museu escolapi. El decret del P. Provincial Salvador Salitjes de 9 de desembre de 1968 en què creava oficialment el Museu Escolapi a Moià deia textualment: *El Museo Escolapio comprende todo lo que está relacionado con San José de Calasanz, la Escuela Pía, Madres Escolapias y Congregaciones afines... cualquier objeto por insignificante que pudiera parecer, con tal que tuviera relación con la Escuela Pía o con sus individuos —religiosos o religiosas, alumnos, antiguos alumnos, etc.—, sin distinción de lugares y tiempos, entrará a formar parte de él, como algo de tipo histórico, documental —impreso o manuscrito—, literario, artístico, fotográfico, anecdótico, de curiosidad, etc. etc.*

L'ARXIU PROVINCIAL

La diversitat dels col·legis i comunitats distribuïdes per la geografia catalana ha permès que, tot i les incidències adverses, hagin arribat a nosaltres algunes mostres de documentació i de la seva organització, la qual cosa ens ha permès refer bastant com eren els arxius locals. Però d'arxiu provincial només n'ha existit òbviament un; la seva desaparició en la crema de la setmana tràgica del 1909 va privar-nos de conèixer els seus fons i contingut; molt poc podem refer. La posterior destrucció del 1936 li donà el toc de gràcia.²⁶ No ens ha quedat quasi res del nostre passat.

L'arxiu provincial va començar-se el 1742, quan el P. General erigí les cases existents a Catalunya en viceprovíncia; per tant, alguns arxius locals ja portaven més de cinquanta anys de vida; la documentació anterior del superior major va quedar a Saragossa perquè els superiors havien residit fora de Catalunya. Intentem una descripció dels tipus de documentació que es portava i arxivava.

Un dels llibres que es portaven era el de *Registre* de documents; és el que tenim més ben documentat; n'he pogut refer l'existència i

26. La part de l'arxiu provincial que quedà al despatx del P. Secretari, que era qui el guardava, no va destruir-se amb l'incendi del primer dia, sinó que va desaparèixer en dies posteriors; així ho afirma el P. Joan Profitós: *21 julio... A través de las ventanas se veía el azul del cielo. En cambio, los cuartos de los PP. provincial, Secretario y General estaban intactos el día de mi visita. Ventanas y persianas estaban en perfecto estado.* «Catalaunia» (agost 1986), nº 290, p. 6.

composició gràcies al número de registre que figura en els documents emesos; he arribat a la conclusió que fins al 1909 existiren quatre llibres i entre 1909 i 1936, un.²⁷ Els podem datar amb els següents anys extrems (els anomeno començant per les últimes lletres de l'alfabet):

llibre Z: 14/03/1744 - 27/07/1784

llibre Y: 04/03/1788 - 07/12/1799

llibre X: 25/09/1822 - 25/09/1899

llibre V: 21/07/1900 - 15/01/1909

llibre U: 03/10/1909 - 14/04/1946

Peró aquest llibre també ens deixa amb tot d'interrogants que no podem contestar: Sabem que s'hi registraven els documents emesos per la Secretaria Provincial, però ignorem si també s'hi inscrivien els rebuts; no en tenim proves. L'existència del llibre de registre no implicava pas que es conservessin ni els documents ni llur còpia; segons la tradició d'altres cúries provincials i de la general, només es copiaven en un llibre les cartes emeses (per si s'havia de donar o demanar compte del que s'havia dit), no les rebudes, les quals tampoc no es guardaven; fins a finals del segle xx no comencen a conservar-se les cartes rebudes. Les cartes o documents que es conservaven, cal pensar que es guardaven formant sèries diferents segons la procedència: cartes circulars del P. General o del P. Vicari espanyol, els documents procedents de la Santa Seu i dels Bisbats on hi havia col·legi, etc.

A més del llibre registre es portaven a la Cúria Provincial els llibres d'economia semblants als de les cases, és a dir: el de l'ecònom (despeses), el del procurador (entrades), el del dipositari (resum de caixa) i el de misses (obligacions que tenia la Província).

Un llibre propi de la Cúria provincial era el de la Congregació provincial; és un llibre d'actes de les reunions del P. Provincial amb els seus assistents; fins a la segona meitat del segle xix hi havia dos assistents i dos consultors; després s'unificà i quedaren quatre assistents; el P. Provincial havia de consultar unes qüestions només als assistents i d'altres a assistents i consultors. Crec que el llibre

27. «Catalaunia» (febrer 1988), n° 306, pp. 4-5.

d'actes era únic per a aquestes reunions. Els llibres acabats es guardarien a l'arxiu provincial.

Per a cada casa hi havia a l'arxiu de la Província un lligall, plica o capsa on el P. Provincial hi guardava la documentació necessària per a saber la seva situació (tràmits per a la fundació de la casa, contractes, informes dels rectors, etc). També es guardarien en una plica aquelles sol.licituds i expedients de fundació que no s'havien arribat a realitzar

Plica a part tenien els capítols generals (de Roma o els Vicarials d'Espanya), els provincials i els locals; aquests últims s'ajuntaven formant una unitat amb el capítol provincial corresponent, ja que ambdós es convocaven tradicionalment alhora i els locals eren i són com la introducció i preparació del provincial.

L'arxiu provincial devia guardar també documentació referent a cada un dels religiosos, com la petició que el pretendent dirigia al superior per entrar al noviciat, un exemplar de la professió signada per l'interessat, certificats d'ordenacions, etc. Periòdicament el P. Secretari provincial havia de confeccionar un catàleg de cases i de religiosos que s'enviava al P. General; calia disposar de les dades necessàries per a emplenar aquest document. A vegades trobem que el superior provincial es queixa de la manca de dades a l'arxiu i demana que les hi enviïn. En carta circular del 19 de març de 1864 el P. Provincial Gaietà Renom diu: *Echándose de menos en este Archivo provincial una estadística que contenga los servicios que cada uno de los Religiosos ha prestado a la Corporación, y los destinos que en ella ha desempeñado...* demana que cada religiós ompli una fitxa segons model que envia; en alguns moments, doncs, va existir a l'arxiu provincial informació de cada religiós. A l'arxiu actual conserven alguns catàlegs manuscrits dels segles XVIII i XIX.

No tenim més dades de com podria ser l'arxiu provincial abans del 1909 o del 1936. Més afirmacions serien pures suposicions sense fonament. Probablement tal com es vagi estudiant el fons de l'arxiu podrem descobrir noves dades sobre el contingut antic. El resultat és pobre, però respon al que hem pogut recompondre del nostre passat arxivístic.

A la nostra província escolàpia de Catalunya, doncs, no sembla pas que abans hagués existit una gran preocupació arxivística; l'escola absorbia tota l'energia. Es guardava de manera elemental aquella documentació que es creia més necessària per a respondre de l'administració dels béns rebuts. Fins al segle XX no va existir tampoc

cap preocupació per a historiar el passat i per tant tampoc per aquesta banda no calia disposar d'arxius organitzats. La reflexió sobre la pròpia identitat és el que ha impulsat a dotar el que restava dels arxius de l'organització indispensable a fi de servir per a la investigació. A finals del segle passat és quan es nota una reacció per a disposar d'elements per a la pròpia reflexió.